

**MEKTEPKE SHEKEMGI JASTAǒI BALALARDIŃ TILIN
RAWAJLANDIRIWDA SAXNALASTIRILǒAN OYINLARDIŃ ÁHMIYETI**

Jumasheva Gulnara Xamidullaevna

pedagogika ilimleriniń doktorı, professor, Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18903237>

Saxna oyını – óz-ózinin júzege keletuǒın dóretiwshilik iskerlik bolıp, onıń dawamında bala duńya haqqındaǒı hám ózi haqqındaǒı bilimlerin sinap kóredi hám keńeytiredi. Oyun oynap, balalar ózleri turmısta kórgen jerlerin hám saxnalardı qayta jaratadı, shańaraq aǒzalarınıń is-háreketlerine elikleydi, ushıratqan túrli insanlardıń rolin oynaydı. Olar ózlerine túsinikli bolǒan álemdi yaki olardıń sanasına qorqıwǒa salatuǒın duńyanı qayta jaratadı.

Balalar ózleri esitken seslerge hám kórgen is-háreketlerge elikleydi. «Jortaǒa» islengen háreketlerden zawıq alǒan jaǒdayda balalar óz háreketleri hám dawısları menen jańa jaǒdayǒa múnásiybet bildiredi-qısqa etip aytqanda, olar oynadı. Bul oyun eger ol qollap-quwatlınsa, saxnalastırıwǒa – saat formasına, iskerliktiń jámiyetlesiwshi túrine hám waqıyalıqtı ózlestiriw usılına shekem rawajlanıp baradı.

Dóretiwshilik saxnalastırıw hám oyun, ásirese kishkene balalar oyını basqalardan ajıratıp qoyılıwı yaki belgili orın hám waqt penen sheklep qoyılıwı múmkin emes. Toparda, úyde hám jámaát orınlarındaǒı dóretiwshilik penen saxnalastırıw hám oyun balanıń ózinde juwapkershilik sezimin tárbiyalawda, jańa bilimlerdi sińdirip alıwǒa járdem beredi, bul jaǒday ásirese toparda anıq kózge taslanadı.

Saxnalastırıw eń jeke, individual usıllardan biri. Biraq, dóretiwshilik saxnalastırıw teatr tamasha emes. Onda rollerdi yadlaytuǒın, tamashagóylerge tásir kórsetiw ushın aksesuarlardan hám kostyumlerden paydalanatuǒın atqarıwshılar joq. Dóretiwshilik saxnalastırıwda balalar ózleri ushın tanıs jaǒdaylar hám temalardı tosattan, óz-ózinin oylap tabadı, oynaydı hám túsendiredi. Máselen, mektepke shekemgi jastaǒı balalar kóbirek balaǒa qaraw, mashina aydaw, haywanat baǒına barıw sıyaqlı ózleri turmısta dus kelgen waqıyalar, menen baylanıslı real yaki sáwlelenetuǒın rollerge tyikarlanǒan jaǒdaylardı oynaydı. Saxna oyınında balalar óz duńyaların jaratadı hám real duńyanı bilip aladı. Bul qıyalındaǒı duńyada balalar real turmıslıq mashqalalardı sheshiwge urnadı. Olar óziniń keshirmelerin tákirarlaydı, qaty oynaydı hámjanlandıradı.

Saxnalastırıwdıń balalar rawajlanıwına tásiiri. Saxna oyınında balalar kóbinese kútilmegende óz juwapkershiligine basqa bir insanniń rolin oynawdı aladı, ob`ektlerden olardıń funktsiyaların almasırǒan jaǒdayda paydalanadı hám tanıs jaǒdaydı óz oyınlarında sáwlelendiredi. Mektepke shekemgi jastaǒı bala ushın bul-

sezimlik bayıtılğan hám qabıl etilgen tárizde úyreniw ushın ideal saxna bolıp tabıladı. Saxna oyını balanı hár tárepleme rawajlandıradı. Eger tárbiyashı balanıń iskerligin durıs shólkemlestirse, olar ózleriniń jeke qábiiletlerine uqsas hár tárepleme tájiriyebe arttıradı.

Dóretiwshilik saxnalastırıwda mektepke shekemgi jastağı bala sonday hárketlerdi ámelge asıradı, olar:

- bes sezimniń rawajlanıwına kómeklesedi;
- aktiv hám passiv sóylewdi rawajlandıradı, balalarga insanlardıń óz-ara múnásiybetlerin túsiniwde hám minez-qulqın úlgielerin ózlestiriwge járdem beredi;
- túsiniqlerdi bir-birine baylanıstıradı;
- dóretiwshilik pikirge hám mashqalalardı sheshiwge turtki beredi;
- sezimlerdi sáwlelendiriw usılların rawajlandıradı;
- ulıwma háreketshelikti rawajlandıradı.

Oyında balalar óz dıqqat itibarın toplawdı úyrenedi, túsiniqlerin shınıqtıradı, jańa ideyalardı sınap kóredi, úlkenlerdin minez-qulıq formaların tájiriyebe etip kóredi hám ózlerin qorshap turğan dúnyağa tásir kórsetip atırğanlıgın sezedi. Bunnan tisqari óz pikirleri, sezimleri haqqında basqalardı xabardar etiw usılların iyelep baslagannan keyin olarda gózzallıqtı, ritmdi hám dógerek ortalıqtağı toplanğanlıgın qabıl etip ósip baradı.

Social rawajlanıw. Syujetli-rolli oyın aytarlıqtay hámme waqıt bir neshe balalardıń qatnasıwında talap etedi hám usı sebepli ol bala sotsial rawajlanıwınıń zárur faktorı esaplanadı. Oyın kóp jaǵdaylarda birgelikte rejelestiriw hám jámáát elementlerine iye boladı: «Men anna bolaman, sen balam bolasan, boptıma?» yaki «Dúkanlarga baramız, Bahadır ata bolıwı múmkin». Oyın qarama-qarsılıqlardı sheshiw ámeliyatın hám támiyinleydi: «Men pár qadalğan shlyapanı alıwdı qáleymen. Sen oǵan tiyme». Balalar sáwbetlesiwleri, qapa bolıwları múmkin, biraq olar basqalardıń mápleri menen esaplasıwǵa kónligedi.

Ásirese olar tenlesleri menen shuǵıllanıw jaǵımlı hám qızıqlı ekenligin túsine baslaydı.

Sezimlik rawajlanıw. Balalar oyında turmıs haqqında ózleri bilgen zatları: ózleriniń bilimleri hám qátelerin, tilekleri hám qorqıwları, geyde awırılı eske túsiriwlerdi alıp kiredi. Sóylew imkaniyatları sheklengen kishkeneler, kóp jaǵdayda, oyınnan óz dúnyaların qabıl etiw quralı sıpatında paydalanadı.

Oyın balalardıń sotsial roller hám óz-ara múnásiybetler haqqındaǵı túsiniqlerin sáwlelendiredi. Máselen, balalar shańaraqtıń qanday jasawı, kim awqat pisiriwi, Kim kir juwıwı, kim jumısqa barıwı, ata-analardıń qanday sóylewi-tınısh qarım-qatnasıqqa kirisiwi yaki jánjellesiwi, shańaraq aǵzalarınıń bir-birewi menen qarım-qatnasları

olarǵa quwanıwı yamasa qapa bolıwı ózleriniń tájiriybelerinen biledi. Bunnan tısqarı balalar túrli kásiptegi insanlar, doktor yaqi meditsina miyirbiykesi, satıwshı yaqi oqıtıwshı hám basqalar haqqında hám birqansha bilimlerge iye boladı. Balalar bul rollerdi ózleri olardı qanday túsinshe sonday oynaydı.

Balalar, sonday-aq, ózleri basınan keshirgen yaqi esitken waqıyalardı hám oynawı múmkin. Olar ózlerin qorqıtıp jibergen bir waqıyanı, máselen, ózleri guwa bolǵan baxıtsız qublıstı oyinga kóshiriwleri hám usı arqalı awır ruhiy keshirmelerden qutılıwdı jeńillestiriwi múmkin. Olar, sonday-aq, jáne bir marte zawıq lázzet alıw maqsetinde kuwınışlı, jaǵımlı bir waqıyanı hám oyın sıpatında tákirarlawları múmkin.

Rolli oyında balalar kiyimlerin almasıradı hám kim bolıwın qálese sol insanniń kelbetine kiriwi múmkin. Bala hámme násege kúshi jetetuǵın ata yamasa qorqınışlı sezimdi oyatatuǵın doktor hám bolıwı múmkin. Qorqaq bala kúshli hám batır bola aladı. Shańaraǵında úkesi tuwılǵan bala ózi bóbek bolıp oynıwı múmkin. Balalar adamlar hám waqıyalardı tek ǵana olar tiykarınan qanday bolsa yamasa qanday bolıp kórinse sonday suwretlemeydi, al geyde ózleri olardı qanday bolıwın qálese sonday suwretleydi. Bul menen ózleriniń tileklerin sáwlelendiredi. Oyın balaǵa ol ele sóz benen suwretlep bere almaytuǵın unamsız sezimlerdi sáwlelendiriw imkaniyatın beredi. Oyında balalar turmıshıq tájiriybeni oynaydı, bunda olar roller hám waqıyalardı ózleriniń baxtı emociyal jaǵdayların saqlawǵa bolǵan umtılıwlarına muwapıq ráwishte tańlaydı hám shólkemlestiredi. Oyın sebepli balalarda ózleriniń kúshli hám ázzi táreplerin, isendiriw yamasa boysındırıw qábiletlerin túsiniw dárejesi artadı. Bulardıń hámmesi óz-ózin ańlawdıń rawajlanıwına xızmet etedi.

Intellektual rawajlanıw. Saxna oyını procesinde balalar bir qublıstı basqası menen baylanıstırıldı, minez-qulıq úlgileriniń negizine kirip barıw hám xabardı shólkemlestiriwdi úyrenen jaǵdayda ózleriniń kognitiv kónlikpelerin rawajlandıradı. Olar ideyalardı sınaq kóredi, sınaq qóriw, qátelerge jol qoyıw arqalı úyrenedi. Olar rejeler dúzedi hámelge asıradı, ótmish, házirgi zaman hám keleshek haqqındaǵı túsiniqlerin qalıplestiredi. Balalar adamlar hám waqıyalardı óz qıyalında tiklew ushin este saqlawdan paydalanadı. Oyında balalar materiallar hám oynınshıqlardan jańa usıllarda paydalangan jaǵdayda dóretiwshilik qublıslardıń payda bolıwın qollap-quwatlaw arqalı emes, al oylaw hám qarım-qatnasta tiykarǵı rol oynawshı sóylew kónlikpelerin tartılıwı sebepli hám xoshametleydi.